

НАПРЯМ 1. КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА КРАЇН БЛИЗЬКОГО І СЕРЕДНЬОГО СХОДУ (ДО 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ФУАТА СЕЗГІНА)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-356-2-1>

Головата В. Є.

магістрантка кафедри тюркології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

CODEX CUMANICUS КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ВИМІРИ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА

Дана тема є дуже актуальною, так як не існує повного перекладу даної роботи на українську мову.

Надамо певні відомості стосовно самого Кодексу.

Однією з письмових пам'яток куманських мов, зокрема й кримсько-татарської, є рукопис "Кодекс Куманікус", складений італійськими, німецькими місіонерами та торгівцями.

У візантійських джерелах кипчаки називаються Коман/Куман, в ісламських джерелах – Кипчак/Кифчак, а їхній регіон – Дешт-і-Кипчак (Кипчацький степ), але в українських джерелах вони називаються Половцями [1].

Виникнення кипчацької тюркської мови оцінюють у межах середньотюркського періоду, який відноситься до періоду між 11-м і 16-м століттями. У цей період також сформувалися караханідська, харезмська, чагатайська та давньоанатолійська турецькі мови відповідно.

Написаний мовою куманів цей твір складається з двох частин і відображає не письмову, а розмовну мову того періоду.

Перша частина починається зі вступу латинською мовою і містить словник, написаний у три колонки трьома мовами – латинською, перською, куманською. Слова розташовані в алфавітному порядку. Тут же показані відмінювання дієслів, іменники, прикметники, займенники, відмінювання займенників, прислівники – матеріал із граматики куманської мови [2].

У першій колонці 1560 слів, але не всі з них перекладено перською та куманською мовами. Далі подано такий самий тримовний словник, що складається з 1120 слів, які об'єднані за своїм значенням у групи, що мають певні назви. Семантичні групи даних слів містять у собі назви днів тижня, місяців, тварин, рослин, предметів побуту, знарядь праці, слова, пов'язані з часом, природою, господарством, заняттями, соціальним, державним устроєм куманів тощо. Близько 200 слів цієї частини "Кодексу Куманікуса" не перекладено перською та куманською мовами.

Як вказували вчені "латинська колонка... явно говорить про італійське авторство цієї частини кодексу", тому "і носить у науці назву "італійської"".

Друга частина складається з християнських релігійних історій, написаних місіонерами, фрагментів з Біблії, гімнів, проповідей, 47 загадок, відмінювання дієслова *aŋla-*, двох сторінок деяких особливостей кипчацької граматики, написаних латиною, та списків слів і фраз. У цьому розділі, який називається "Німецький кодекс", еквіваленти слів у списках подано переважно середньонімецькою мовою. Ця книга є збіркою не пов'язаних між собою сторінок. Тому в роботі було випробувано багато різних ручок та правописів [2].

Беручи до уваги явні відмінності між частинами "Кодексу Куманікуса" можна сказати, що обидві частини являють собою різні пам'ятки, які згодом були з'єднані.

Досі точаться суперечки: ким, з якою метою і коли точно був написаний "Кодекс Куманікуса"? Найімовірніше, першу частину, що складається з тримовного словника, написали італійці, які займалися торгівлею, колонія яких була на той час у столиці Криму – Солхаті (Ескі Кирым – Старий Крим), де італійці перебували в тісному контакті з персами і куманами.

Судячи зі змісту "Німецької" частини, її авторами були місіонери-францисканці, метою яких було поширення християнського віровчення серед куманів. Існує думка, що ці німецькі місіонери, зшивши обидві частини, відредагували першу, зробивши деякі поправки в куманській колонці словника.

Проаналізуємо лексику кодексу. Деякі зі слів "Кодексу Куманікуса" як у кримськотатарській, так і в інших тюркських мовах, не зазнавши ні фонетичних, ні семантичних змін, збереглися та використовуються донині (at "кінь", qurt "черв'як", ana "мати", ayaq "нога"). Частина слів змінилася фонетично, при цьому зберігши своє значення (KK altun крт. "altın" ("золото"), KK qorğaşın крт. "qırşun" ("олово"), KK keçe крт "gece" (рос. "ніч"). Невелика кількість слів таки використовується в сучасній кримськотатарській мові в семантично зміненому варіанті

(salkun – у КК "погода", "повітря", у крт. "прохолодний"; ova – у КК "пагорб", "височина", у крт. 1.пагорб, височина, 2.купа). Такі куманські слова, як it "собака", böğü "вовк", bürçe "блоха", ot "вогонь", використовуються лише в окремих діалектах і говірках кримсько-татарської мови, деякі слова не зустрічаються в сучасній кримськотатарській мові, але входять до складу сучасної лексики інших тюркських мов (таçı "кішка" – у караїмській, tüş "полудень" – у башкирській, казахській, каракалпацькій, киргизькій, çatlavuq "фундук" – у карачаєво-балкарській, башкирській мовах) [3].

Література:

1. Codex Cumanicus ve Türk Dili Tarihindeki Önemi. URL: <https://turkdilbilim.wordpress.com/2021/09/14/codex-cumanicus-ve-turk-dili-tarihindeki-onemi/> (дата звернення: 22.11.2023).

2. CODEX CUMANĪCUS. Argunşah, Mustafa; Güner, Galip (2015), Codex Cumanicus, İstanbul: Kesit URL: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1531946/> (дата звернення: 22.11.2023).

3. İmanyar Quliyev. CODEX CUMANICUS'TA ALINTI KELİMELELER.-Azerbaijan National Academy of Sciences, 2018.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-356-2-2>

Дрига І. М.

*кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник,
доцентка кафедри східної філології
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ОСМАНОТУРЕЦЬКА НАУКА В ОЦІНЦІ ФУАДА СЕЗГІНА

Професор доктор Мехмед Фуад Сезгін (1924–2018) – великий турецький сходознавець, дослідник ранньої та середньовічної ісламської науки, засновник та директор Інституту арабської ісламської науки та почесний професор університету Гете (Франкфурт), що його 100-річчя від дня народження за спільною ініціативою Туреччини та Німеччини відзначатиме на міжнародному рівні ЮНЕСКО в 2024 році.

М.Ф. Сезгін народився 24 жовтня 1924 року в м.Бітліс, звідкля після закінчення середньої школи поступив навчатися на факультет літератури Стамбульського університету до світила німецької